

13. Постреволюционная Восточная Европа: экономические ориентиры и политические коллизии. – М., 1995.
14. Fordulat es reform. – Bp., 1986; Tarsadalmi szerzodes. – Bp., 1987; Reform es demokrada. – Bp., 1988.
15. Политический ландшафт стран Восточной Европы середины 90-х годов. – М., 1997.
16. Марков Д.С., Поляков А.С., Глинкина С.П. Революционные преобразования в странах Центральной Европы: причины и следствия. – М., 1990. – Ч.1.
17. Népszabadság – 1999.

SUMMARY

The article is devoted to the problems of historical roots of political transformation in Hungary in 1980–1990 ths. The author gives a periodisation of the years of Soviet domination in Hungary, analyses crisis of socialist system and search for alternatives of future development. The author resumes that the process of political transformation in Hungary was a peaceful one.

С.В. Пронь

“СИСТЕМА НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ” ТА ЯПОНІЯ (ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “НОВИЙ СВІТОВИЙ ПОРЯДОК” В ІСТОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН)

Із закінченням “холодної війни” і руйнуванням біполярної системи у 1990-ті роки політична еліта Японії демонструвала підвищений інтерес до проблем системного сприйняття світового устрою, перш за все, під кутом зору об’єктивних потреб у розробці нових ідей в області національної безпеки в умовах формування нового світового порядку на ХХІ століття.

Проте, не дивлячись на те, що у 1990-ті роки практично неможливо було знайти жодної серйозної політологічної праці, в якій не зустрічалося б поняття “новий світовий порядок”, змістовна сторона цього системного терміна до сьогодні чітко не визначена і залежить від інтерпретації його тими чи іншими дослідниками. Згідно з найбільш відомою в японських і західних академічних колах концепцією американського політолога Лінна Міллера, головною ознакою світового порядку є присутність у світовій системі певного домінуючого принципу, яким свідомо або стихійно керувались би держави у світі [1.-Р.29-32] Саме таким, на його думку, до Першої світової війни був принцип “дозволеності” (laisser-faire). Стосовно системи міжнародних відносин цей принцип передбачав відмову однієї країни від стримуючих її зовнішньополітичну поведінку зобов’язань щодо партнерів з міжнародного співтовариства і водночас від спроб перешкодити їм у здійсненні завдань з реалізації їх національних інтересів у всіх випадках, крім тих, коли це безпосередньо загрожує інтересам безпеки даної держави. Але після Першої світової війни принцип “laisser-faire” поступився місцем іншому принципу регулювання міжнародних відносин, а саме “вільсоніанському”, тобто інтервенціоністському, вперше запропонованому президентом США Вудро Вільсоном у 1918 р. і в майбутньому реалізованому в політичній практиці Ліги Націй, ООН, а після “холодної війни” – здійсненому в політиці США і НАТО по формуванню світопорядку. Таким чином, за Міллером, “світовий порядок” повинен сприйматися не як “устрій” системи міжнародних відносин, а як поведінка держави в даній системі.

Деякі теоретики також схилились до розуміння світопорядку як “постаті дій”, але на відміну від Міллера, вони віддають перевагу акцентуванню на втілення у зовнішньополітичну поведінку країни розумного обмеженого начала, пов’язуючи це з необхідністю зміцнення як національної безпеки, так і стабільності системи в цілому. Англійський теоретик Роберт Купер, наприклад, пропонує трактувати поняття “світовий

порядок” як переважаючий тип зовнішньополітичної поведінки держави незалежно від того, яку мету вона переслідує, і разом з тим, як певну ступінь цілісності системи, враховуючи особливі правила, які нею керують і підтримують її у стані стабільності [2.-Р.8].

Історія міжнародних відносин пережила, як відомо, зміну чотирьох світових порядків – Вестфальського (1648-1814), Віденського (1814-1919), Версальського (1919-1945), Потсдамського (1945-1989) [3.-Р.146]. Правда, деякі західні дослідники дійшли висновку, що Потсдамський світовий порядок почав розпадатися ще у 1950-ті роки. Так, З. Бжезинський стверджує, що реально біполярний світ проіснував лише до 1957 р. [4.-Р.207]. Для К. Холсті цей період продовжувався з 1955 до 1975 рр. [5.-Р.92-94]. Р. Гопкінс та Р. Менсбах виділили два етапи існування біполярної системи – період “жорсткої біполярності” (1947-1956 рр.) і “вільної біполярності” (1957-1962) [4.-Р.208-209]. У. Гріффіт і С. Спеніер вважали, що біполярний світ протримався лише до 1962 р., тобто до Карибської кризи, після чого почався крах Потсдамського світопорядку [6.-Р.5; 7.-Р.82]. С. Спігель та А. Улам, у свою чергу, стверджували, що руйнування Потсдамського світопорядку співпало з початком війни в Кореї у 1951 р. [8.-Р.384]. Засадою для висновку про занадто недовгий термін біполярного світопорядку і припинення його існування ще у 1950-ті роки стали для ряду дослідників наступні історичні факти. Х. Ласвелл і М. Каплан вважають, наприклад, що зміцнення позицій Великобританії в якості нової сили в Європі на початку 1950-х років дозволило говорити про наявність не двох, а трьох “полюсів сили” у Потсдамській системі міжнародних відносин [9.-Р.256-258]. Поява у 1960-ті роки в Азії економічного і фінансового центру – Японії, що динамічно розвивалася, також додало засад для стверджень про наявність як мінімум трьох полюсів; загострення протиріч всередині НАТО у 1960-ті роки призвело до виходу Франції з цієї воєнної організації, що вже свідчила про початок процесу деформації “західного” полюсу біполярної структури; в той же час на іншому – “східному” полюсі мало місце оформлення самостійного зовнішньополітичного курсу китайського керівництва, спрямованого на конфронтацію з Радянським Союзом та розкол єдності всередині світової соціалістичної системи. Як підсумок, наприкінці 1960-х років більшість теоретиків-політологів дійшло висновку, що Потсдамський світовий порядок у вигляді біполярного, двохполюсного світу більше не існує, хоча у політологічному лексиконі термін “біполярна структура світу” зберігався безпосередньо до юридичного розпаду Організації Варшавського договору у 1989 р., а, на думку самого автора, крах Потсдамської біполярної структури світу відбувся не у 1950–60-ті роки, а значно пізніше – на початку 1990-х років і був пов’язаний, у першу чергу, з руйнуванням одного з двох “полюсів сили”, що об’єднував Радянський Союз і його воєнно-політичних союзників у Східній Європі та у світі. Детально це питання розглядав американський політолог Кристофер Лейн, який підкреслював принципову неможливість довготермінового збереження стану однополярності [10.-Р.31-34].

Не підлягає сумніву, що знищення СРСР як наддержави було позначенням нового періоду у світовій політиці. Як і всі попередні, він формувався не тільки в умовах глобальної зміни геополітичних епох, але й супроводжувався війнами і революційними зрушеннями, загальною дестабілізацією системи міжнародних відносин. Поразка останнього керівництва Радянського Союзу у “холодній війні” народила цілу хвилю “оксамитових” революцій у Східній Європі, що не припинялись майже до 2000 р., коли в Югославії був вдало здійснений державний заколот і до влади був приведений прозахідний лідер, а також спровокувала нові конфлікти на Близькому та Середньому Сході, призвела до розповсюдження ядерної зброї, до послаблення ролі ООН і взагалі радикально сприяла зміні як геополітичної, так і ідеологічної карти світу. Держави-переможці, а це, в першу чергу, США і країни НАТО, у 1990-ті роки прискореними темпами приступили до формування нового світового порядку. “Програшний” Радянський Союз все більше перетворювався в економічно і політично залежну від центрів сили країну, на жаль, не здатну на той період активно впливати на формування нового світового порядку.

Ці процеси не могли не зачепити інтереси безпеки Японії. Необхідно підкреслити, що Потсдамський світовий порядок, який був проголошений трьома союзними країнами –

СРСР, США і Великобританією на Берлінській (Потсдамській) конференції 1945 р., у цілому забезпечував безпеку Японії протягом майже всієї другої половини XX століття, оскільки гарантував їй довготривалу стабільність стратегічного поля. Разом з тим, його занепад на межі 1980–90-х років означав для інтересів безпеки Японії посилення геополітичної нестабільності як на глобальному, так і на регіональному рівні. Насправді, у світове співтовариство влилася велика кількість нових, як правило, внутрішньо нестабільних факторів системи міжнародних відносин. Вони швидко відокремились від старої “імперії – полюса сили” і почали зміцнювати свої міжнародні позиції, використовуючи силу. Внаслідок цього міжнародна нестабільність зросла до рівня, на який вона ніколи не підіймалась у період існування біполярної системи: збільшилося число нових армій, активізувалась торгівля зброєю, зросла кількість позаконних військових формувань, прискорився процес розповсюдження ядерної зброї.

В Азії процес переходу від біполярної системи до нового стану проходив в умовах появи нових центрів воєнної сили: перетворення Індії і Пакистану в нові ядерні держави, зміцнення воєнної могутності в країнах Близького та Середнього Сходу, в обох корейських країнах, у Китаї і на Тайвані. В той же час формування світового порядку відбувалося на фоні “розповсюдження” міжнародної анархії і зростання міжнародного тероризму, що створювало великі скрутності у забезпеченні стабільності у світі дипломатичними методами.

З точки зору інтересів безпеки Японії важливим наслідком краху одного з двох “полюсів сили” у складі СРСР і країн Варшавського договору, як і біполярної структури в цілому, можна вважати, на погляд автора, утворення південноазійської “дуги нестабільності” від Близького і Середнього Сходу до Індонезії та Корейського півострова.

Інтересам безпеки Японії і стабільності стратегічного поля навколо неї у Східній Азії не відповідало втрачання одним полюсом сили в обличчі Радянського Союзу здатності надалі здійснювати так необхідну для підтримки стабільності всієї системи “кооптивної влади” політику, тобто впливати на хід світової політики, на своїх колишніх союзників і стратегічних партнерів у країнах, що розвиваються. В умовах формування нового світового порядку Росія, за оцінками експертної групи колишнього міністра оборони США Естіна, хоча й намагається, але, як слабка в економічному відношенні держава, вже не в змозі надавати їм допомогу у попередньому обсязі [11.-Р.19-21].

Крах відносно стабільного Потсдамського світового порядку внаслідок зникнення одного з полюсів сили привів до цілого ряду негативних наслідків як для стабільності системи міжнародних відносин, так і для забезпечення режиму безпеки окремих її членів, враховуючи і Японію. Саме тому в багатьох теоретичних дослідженнях біполярна Потсдамська структура світу продовжує справедливо розглядатись, при всіх винятках, як оптимальна за цілим рядом параметрів, і якщо не прямо, то побічно визнається доцільність відтворення двохполюсного світу на новій засаді, тобто зведення світового порядку до діхотомної моделі.

Безпека Японії скоріше прогнала ніж виграла від краху більш-менш статичного, а тому в цілому прозорого біполярного світопорядку з декількох причин.

По-перше, це призвело до виникнення вже у 1990-ті роки багатополярного світу, в якому підтримка динамічної рівноваги і передбаченості було набагато складніше, ніж в умовах “двохполюсного світу.” В останньому випадку, кожний “учасник гри”, звичайно, більше виграв, ніж програв від демонстрації протистояння, бо у біполярних моделях, яким був Потсдамський світовий порядок, навіть конфлікти часів “холодної війни” не були абсолютними, а з ряду моментів просто задовольняли обидві наддержави.

По-друге, після розпаду біполярної системи Японія в якійсь мірі втратила можливість геополітичного маневрування. Виступаючи в минулому як союзниця США – одного полюса сили, – вона володіла значним потенціалом для зближення і співробітництва з іншим полюсом сили – Радянським Союзом, який, у свою чергу, був зацікавлений у “політичному відокремленні” Японії від США. Розігруючи то одну, то іншу “політичну карту” у

взаємовідносинах з великими державами, Японія вдало зміцнювала свої міжнародні позиції і свою безпеку.

По-третє, крах біполярної системи вимагав від японських політиків концентрації уваги на створенні стабільних систем регіональної безпеки. Але, як показав досвід 1990-х років, жоден з варіантів колективних режимів безпеки країн не був ефективним, особливо коли від сторін вимагалось дотримання принципу консенсусу (Косовський конфлікт продемонстрував, наприклад, що США і НАТО не змогли знайти з керівництвом Росії порозуміння у питаннях політичного врегулювання ситуації, виключаючи застосування зброї проти цивільного населення Югославії; також дуже складним виявився і пошук рішення у палестинсько-ізраїльському конфлікті у жовтні 2000 р.). В умовах формування нового світового порядку для Японії виявився більш складним процес визначення оптимального варіанту двосторонніх відносин (або дружніх, або ворожих) з іншими великими державами, бо набагато важче стало визнати, “хто є друг, а хто ворог”. Це обумовило, до речі, дуже непростий пошук моделі відносин з Росією, яка не йшла на вдоволення японських територіальних претензій і на підписання мирного договору, але разом з тим Японії доводилось демонструвати зацікавленість у підтримці відносин партнерства у Східній Азії.

Японії було зовсім непросто визначитися у питанні: яка саме з моделей світового порядку найбільше відповідає інтересам її безпеки. Крах біполярної системи об’єктивно створював передумови для формування або однополярного, або багатополарного світового порядку. США як єдиний полюс сили, що залишився, більше тяжіли до формування однополярного світопорядку за умови власного лідерства, спираючись при цьому на потенціал сукупної національної могутності, який, необхідно визнати, наприкінці ХХ століття набагато випереджав можливості будь-якої іншої країни, враховуючи і Японію. Проте, американське домінування, з одного боку, і “підкорений” стан Японії у новій системі міжнародних відносин – з іншого, з об’єктивних причин навряд чи відповідають інтересам її безпеки [10.-Р.39].

Джерела та література

1. Miller L.H. Global Order. Values and Power in International Politics. – Boulder; San Francisco; Oxford, 1994.
2. Cooper R. Is There a New World Older? – Prospect for Global Order / Ed. by Seizaburo Sato and T. Taylor. – L., 1993. – Vol. 2.
3. Rengger N.J. No Longer “A Tournament of Distinctive Knights”. Systemic Transition and the Priority of International Order. – From Cold War to Collapse: Theory and World Politics in the 1980-s / Ed. by M. Bowker and R. Brown. – Camb., 1993.
4. Foreign Affairs. – 1972. – October.
5. Holsty K.Y. International Politics. A Frame – work for Analysis. – Englewood Cliffs, 1972.
6. Griffith W.E. The Sino-Soviet Rift. – Camb., 1964.
7. Spanier S.W. James Nations Play: Analyzing International Politics. – N.Y., 1972.
8. Public Policy. – Winter. – 1970.
9. Laswell H.D. and Kaplan N. Power and Society: a Framework for Political Inquiry. – New Haven, 1951.
10. Layne C. The Unipolar Illusion: Why New Great Power will Rise // International Security. – 1996. – Spring.
11. Facing the Future: American Strategy in the 1990’s. An Aspen Strategy Group. – N.Y., 1991.

SUMMARY

In this article an attempt to represent views of modern political scientists on the term a “new world order” and its character and changes at the second half of the XX century is done. The author pays special attention to the problem of Japan’s joining into the system of a “new world order” and influence of this process to the foreign policy strategy of Japan.